

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MUSTAQIL MATN YARATISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH – TIL TA'LIMINING BOSH VAZIFASI

Beginqulova Manzura Kadirovna

O'zbekiston Respublikasi, Surxondaryo viloyati,

Termiz shahridagi 21-umumiy o'rta ta'lim maktabining o'qituvchisi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarda ijodiy fikrlash va ijodiy matn yaratish ko'nikmalarini shakllantirishga oid tashkiliy-metodik ishlarni asosan o'tilgan darsni mustahkamlash jarayonida, shuningdek, uy vazifalari bajarishga yo'llanma berish davrida amalga oshirish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Ona tili, o'quvchi, DTS, matn, pedagogik, texnologiya, talablar.

“Ta'lim to'g'risida”gi qonun, “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” talablariga ko'ra “Boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'lim olish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim va ko'nikma asoslarini shakllantirishga qaratilgan ta'limdir”

Shuning uchun ham “bolaning dunyoqarashi, didi, salohiyati shakllanadigan boshlang'ich sinflarga eng yetuk, eng tajribali murabbiylar bekitib qo'yilishini oddiy oddiy mantiqning o'zi talab etadi”.

Darhaqiqat, shunday ekan boshlang'ich sinf o'quvchilari bizga erkin fikrlay oladigan ijodiy fikr mahsulini nutq shakliga mos ravishda og'zaki va yozma bayon qila olish ko'nikma va malakalarini egallagan barkamol avlodning boshlang'ich avlodini yetkazib berishlari kerak.

Buning uchun esa DTS talablariga mos erkin matn yarata oladigan o'quvchilar tarbiyalash lozim. Jumladan, boshlang'ich sinflarning 3-sinflari uchun nashr qilingan “Ona tili”, “O'qish” darsliklarida bu masalaga asosan matn ustida ishlash haqida ma'lumotlar berilgan. Boshlang'ich sinflar uchun tayyorlangan 2-4-sinf “Ona tili” dasturida dastlab, kichik matnlar yaratish, matn yaratish usullari haqida ma'lumotlar beriladi. Uning uchun reja tuziladi va matn o'rganilishidan bir hafta oldin o'quvchilarga e'lon qilinadi. Yoki 4-sinfda Q.Muhammadiyning she'ri o'rganilayotganda she'ning bolalar uchun yozgan asarlari namoyish e'tilib, ular haqida qisqa hikoya qilib beriladi.

Matni ifodali o'qishda, masalan, 3-sinfda o'rganiladigan Jumaniyoz Jabborovning “Istiqlol” she'rini magnitafon orqali o'qib eshittiriladi.

Demak, boshlang'ich sinfda matn ustida ishlash usullari xilma-xil bo'lib, biz ularni o'z faoliyatimizda takomillashtirib boramiz. Boshlang'ich sinfda she'riy asar

ustida ishlash ham o'z metodikasiga ega. Bunda birinchi bosqich she'riy asarni o'qishga tayyorgarlik, ikkinchi bosqich esa asar mazmunini tahlil qilishdir. Bunda quyidagi bosqichlar amalga oshirilishi mumkin:

1. **Tanlab o'qish.** Bu topshiriq orqali o'quvchi berilgan vazifaga xos parchani o'qiydi. Masalan, 4-sinfda "Tabiatdagi o'zgarishlar berilgan qismini topib o'qing" degan topshiriq berilsa, ular "Oltin kuz" qismini ifodali o'qiydilar va hokazo.

2. **Matnni tasvirlash.** Unda birinchidan so'z bilan ikkinchidan grafik tasvirlash amalga oshiriladi. So'z bilan tasvirlashda o'quvchilar o'z so'zlari bilan qayta hikoya qiladilar. Bunda tabiat hodisalari, manzaralar, kishilarning ko'rinishi, hulq atvorlari qayta badiiy tasvirlab beriladi. Demak, bu boshlang'ich sinf o'quvchilari og'zaki nutqining o'sishiga yordam beradi. Grafik tasvirlash esa ko'pincha uyda bajariladi. Buning uchun o'quvchilar tasvirlanadigan matn qismini ajratadilar, uni diqqat bilan o'qib chiqadilar. Mazmunni o'lashtirib bo'lgach, unga mos rasm chizadilar va hokazo.

Demak, boshlang'ich sinf o'quvchilarini matn tuzishga o'rgatish turli usullar yordamida amalga oshiriladigan o'qituvchining ijodiy faoliyati hisoblanadi. Lekin hozirgacha bu borada qator ishlar amalga oshirildi. Har bir sinf yakunida o'quvchilar egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar ta'lim predmetlari bo'yicha ishlab chiqilgan o'quv dasturlarida o'z aksini topdi.

Jumladan, I-IV sinf "ona tili" va "O'qish" bo'yicha quyidagi talablar belgilab qo'yildi.

1. O'qish texnikasi bo'yicha miqdoriy ko'rsatkich bir daqiqada 80-90 so'zni o'qiy olishi kerak.

Bunda talablar:

- harflarni to'g'ri talaffuz etish;
- so'zlarni to'g'ri o'qish;
- gap ohangiga rioya qilgan holda ravon va obrazli o'qish;
- gapda tinish belgilarini talaffuzda aks ettirish;
- sanash va ajratishlardan to'g'ri foydalanish;
- so'z urg'usiga rioya qilish;
- ohangga rioya qilish;
- ilmiy atama va ramzlarni to'g'ri talaffuz qilish;

2. Matn mazmunini va o'zgaralar fikrini anglash malakasi bo'yicha:

Miqdoriy ko'rsatkich: 10 daqiqada, 4-5 sahifali matn o'qib qayta so'zlab bera olish;

Talablar:

- og'zaki, nutqning to'g'ri ravon aniq tushunarli va tasirchan bo'lishi;
- monologik nutqning ravon bo'lishi;
- diologik nutqda ta'sirchan izchil, mantiqiy jihatdan aniq bo'lishi.

2. Diktant yozish malakasi:

Miqdoriy ko'rsatkich: 40-50 so'zdan iborat diktant yoza olish.

Talablar:

- imlo xatolariga yo'l qo'ymaslik.
- ijodiy matnning mantiqiy jihatdan izchilligi
- berilgan izohlarning aniqligi
- lug'atlarning to'g'ri va aniq bo'lishi

3. Fikrni yozma shaklda bayon etish malakasi bo'yicha

Miqdoriy ko'rsatkich: 5-6 gapdan iborat bo'lgan matni fikr ehtiyoji bilan bog'liq mavzu asosida yaratish.

Talablar:

- Mavzudagi gaplarning mazmunini o'zaro bog'liqligi va aloqadorligi ko'rsatilgan mavzu doirasida birlashishi;
- Harf va tinish belgilarini to'g'ri yozish
- Husnixatda qatorlarni to'g'ri joylashtirish
- So'zlar orasidagi oraliqni to'g'ri belgilash
- Tasvirda tilning ifoda vositalaridan foydalanish;
- Matnda so'zlarni takrorlashdan takrorlanishdan saqlanish va sinonimlarni qo'llay olish
- Matnda xat boshilarining yaqinligi va fikr izchilligini ta'minlash
- Uyadosh so'zlardan foydalana olish
- Boshlang'ich ta'lim yakunida o'quvchilar kamida 20 ta kichik hajmdagi she'rni yoddan aytib bera olishi shart

Demak, DTS da ko'rsatilgan talablarni to'g'ri bajarish uchun albatta , ona tili o'qituvchilari oldiga katta talablar qo'yiladi. O'quvchilarning nutqiy taraqqiyotini ta'minlashda matn, uning tahlili va matn yaratish eng muhim omillardan biri hisoblanadi.

Zero, matn-inson tafakkurining voqealanishi, tugal bir mazmunining kashf etilishi, yuzaga chiqishidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. N.Maxmudov. Madaniy nutq muammolari.O`zbek tili doimiy anjumani. Ta`lim jarayonida nutq madaniyatini shakillantirish masalalari T. "Sharq" 1999 yil.
2. Abdullayeva Q., Mahmudova M., Yusupova M., Rahmonbekova. O`qish kitobi.2-sinf.
3. Boshlang`ich sinflarda ona tilini o`qitish metodikasi (Ma`ruzalar matni) 2-qism, G`ulomova X., Yo`ldosheva Sh, – T.: 2002.
3. Ikromova R., G`ulomova X., Yo`ldasheva Sh., Shodmonqulova D. Ona tili. 4-sinf uchun darslik. – Toshkent: O`qituvchi, 2011.
4. Xudayberganova M. va b. 3-sinfda ona tili darslari. – T.: O`qituvchi, 2004.
5. Fuzailov S., Xudoyberganova M., Yo`ldosheva Sh. "Ona tili" 3-sinf darslik. – Toshkent: O`qituvchi, 2010. -142 b

